

پژوهشی

دربارهٔ تطور شیر و خورشید

دربارهٔ تاریخچه نقش شیر و خورشید و اینکه این نقش از چه زمان و چگونه نشان رسمی دولت ایران شده است، رساله‌های چندی تا کنون نوشته شده و نویسندگان آن در نوشته‌های خود کم و بیش به تاریخچه و جزئیاتی از این موضوع پرداخته‌اند^۱. اما باید دانست که با این حال هنوز تاریخچه شیر و خورشید ایران کامل نیست و

بقلم

سرنگب جهانگیر قائم مقامی
«دکتر تاریخ»

۱ - این نوشته‌ها اجمالا از این قرارند:

تاریخچهٔ شیر و خورشید بقلم سید احمد کسروی .

درفش ایران و شیر و خورشید بقلم سعید نفیسی .

تاریخچه بیرق ایران و شیر و خورشید بقلم حمید نیر نوری .

پرچم و پیکرهٔ شیر و خورشید بقلم دکتر نصرت‌الله بختور تاش

شیر و نقش آن در معتقدات آریائی‌ها بقلم دکتر جهانگیر قائم مقامی (در شمارهٔ سوم سال اول مجله بررسی‌های تاریخی)

باز نکاتی از آن باقیست که پژوهش و ژرف نگری درباره آن نکات لازم می‌باشد و مقاله حاضر درباره یکی از این نکات یعنی تطور نقش ترکیبی شیروخورشید است. ما در این مقاله باینکه منشأ نقش شیرویاخورشید

شکل ۱- عکس سکه کیخسرو بن کیکاوس با نقش شیروخورشید

بقیه پاورقی از صفحه قبل

شیروخورشید، نقش رسمی دولت ایران، از ابراهیم مکلادر نشریه وزارت امور خارجه شماره ۲ دوره سوم، اسفند ۱۳۴۴
تاریخچه‌ی تغییرات و تحولات درفش و علامت دولت ایران از آغاز سده‌ی سیزدهم هجری قمری تا امروز بقلم یحیی ذکا، در مجله مردم و هنر شماره ۳۱ به بعد.

چیست و سیر تحول آنها کدام است کاری نداریم و تنها باین نکته خواهیم پرداخت که تطور نقش ترکیبی خورشید و شیر از هنگامی که این دو تصویر با یکدیگر ترکیب شده چگونه بوده است و برای این گفتگو لازم است بحث خود را از هنگامی آغاز کنیم که تصویر شیرو نقش خورشید با یکدیگر ترکیب شده و بصورت يك نقش درآمده است.

از نوشته‌هایی که درباره تاریخچه شیروخورشید ایران نوشته شده چنین برمیآید که تاریخ قدمت نقش خورشید و شیر بروز گاران بسیار دور میرسد و این نوشته‌ها، تاریخ ترکیب این دو نقش را در نیمه اول سده هفتم هجری قمری تثبیت میکنند و آن با استناد نقشی است که روی سکه سلطان غیاث‌الدین کیخسرو بن کیکاوس از پادشاهان سلجوقی قونیه (۶۳۴-۶۴۲ هجری قمری) دیده میشود.^۱ (شکل ۱)

اما در کتاب سکه‌ها و مهرها و نشانهای پادشاهان ایران، تألیف ایران-شناس انگلیسی H. L. Rabino. J. L. رابینو به سکه‌ای ضرب ایروان برمیخوریم که تاریخ آن ۶۱۱ هجری یعنی بیست و چند سالی پیش از سکه سلطان غیاث‌الدین کیخسرو است و بر روی آن نیز تصویر شیروخورشید نقش شده است.^۲ (شکل ۲)

شکل ۲ - سکه ضرب ایروان
بسال ۶۱۱ (رابینو)

۲ - تاریخ ایران تألیف سرجان ملک‌مجم ج ۲ ص ۲۰۰ ترجمه فارسی. به کتابهای کسروی (ص ۲۱) و فیرنوری (ص ۸۷) و سعید نفیسی ص ۵۲-۵۴ و دکتر بختور تاش (ص ۲۵۸) نیز رجوع کنید.

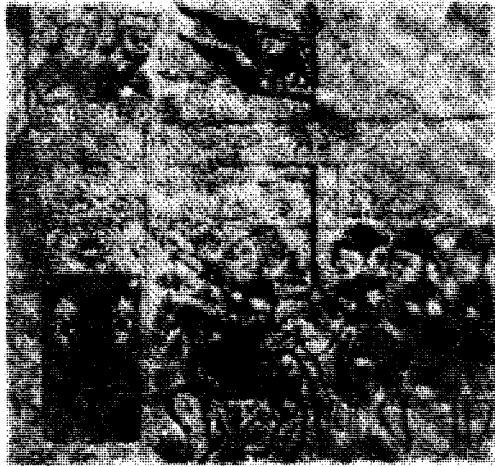
۳ - رابینو تاریخ این سکه را سال ۱۱۸۰ خوانده است و اشتباه است. (ر.ک به ص ۱۵ جلد دوم کتاب او - سکه شماره ۳۴)

پس ، بنابر مدارکی که تا حال موجود است ، قدمت تاریخ ترکیب دو تصویر خورشید و شیر به سال ۶۱۱ هجری یعنی آغاز سده هفتم می رسد .
در کتابها و رساله های مربوط بشیر و خورشید ، برای اثبات وجود و رسمیت این نقش در ایران بذکر شواهدی از شعرهای شاعران فارسی زبان و نقاشیها و تصویرهایی که بر ساختمانها و روی کاشی ها و سنگ قبرها ثبت شده نیز اشاره گردیده است^۴ . ولی مادر اینجا بمدارك ادبی و شعری کاری نداریم و بنای پژوهش خود را بر بررسی تصویرهایی که از شیر و خورشید در کاشی کاریها ، نقاشی ها ، سکه ها و مهرها باقیست میگذاریم و بر این بنیاد ، پنج مرحله متمایز در سیر تکامل شیر و خورشید ، میتوان تشخیص داد :

مرحله یکم از زمانه است که تصویرهای خورشید و شیر را در یکجا با هم می بینیم و این دوره که ظاهراً تا حدود سال ۱۰۰۰ هجری قمری ادامه دارد ، مرحله ابتدائی تکامل شیر و خورشید است که خورشید و شیر را جدا از یکدیگر نقش می کرده اند . برای بررسی این مرحله هفت تصویر درست داریم (تصویر های ۱ تا ۷) و در این تصویرها آنچه دیده میشود این است که شیر در همه جا بحالت ایستاده نشان داده شده و جز در یک مورد (شکل شماره ۱) ، همه وقت صورت شیر بطرف چپ است و خورشید هم در همه حال بشکل قرص تمام و با چشم و ابرو و بر بالای شیر قرار دارد .
از این مدارک ، دومدرک اول و دوم همانست که پیش از این از آنها گفتگو شد (تصویرهای ۱ و ۲) و اینک بمعرفی مدارک دیگر می پردازیم :

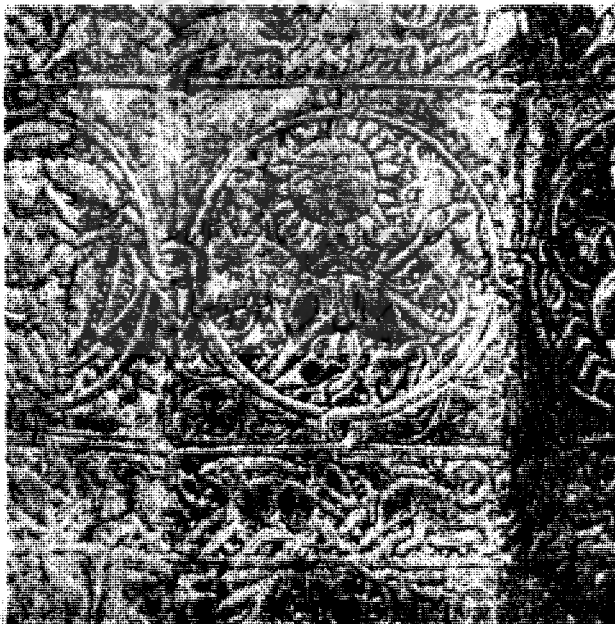
۱ - مینیاتوری که در تاریخ منظوم مغول اثر شمس الدین کاشانی است و در این مینیاتور تصویر شیر و خورشیدی را بر پرچم سپاه ایلخانان مغول که شهر نیشابور را در محاصره گرفته اند می بینیم (شکل ۳)

۴ - قدیمترین نشانی که در ادبیات فارسی در این باره موجود است شعریست از سلمان سادجی متوفی بسال ۷۷۸ هجری بدین مضمون :
خورشید نصرت است بتوفیق کردگام
طالع زشیر رأیت جمشید کامکار

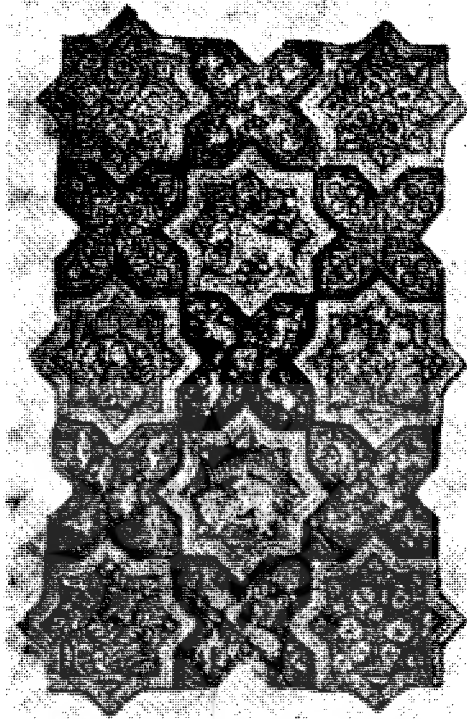
شکل ۳- تصویر سپاه ایلخانان و پرچم آنان

۲- بر روی آفتابه‌ای برنجین متعلق بسده هفتم، نقش شیروخورشیدی را می‌بینیم (شکل ۴)

شکل ۴ - نقش شیروخورشید بر آفتابه برنجین متعلق به قرن هفتم

۳ - نقش شیر و خورشیدی که بر روی دیواری کاشی کاری بتاریخ ۶۶۵ هجری بوده و اینک در موزه لوور پاریس است. (شکل ۵)

شکل ۵ - بدنه کاشی با نقش شیر و خورشید و تاریخ ۶۶۵ هجری در موزه لوور پاریس (از کتاب سعید نفیسی)

۴ - تصویر شیر و خورشید بر روی پرچمی که هیأت سفارت ایران بتاریخ ۱۱۲۷ هجری (۱۷۱۵ میلادی) با خود بفرانسه برده بود (هیأت محمد رضا بیگ در زمان لوئی چهاردهم) (شکل های ۶ و ۷)

درباره این دو تصویر اخیر (تصویر های ۶ و ۷) باید بگوئیم اگر چه این تصویرها بر پرچم سفارت محمد رضابیک که در سال ۱۱۲۷ بفرانسه رفته است نقش بوده ولی نگارنده معتقد است که پرچم های مزبور متعلق بزمان شاه سلطان حسین نیست بلکه مربوط بسالهای نخست سلسله صفوی میباشد و احتمالاً همان پرچم مخصوص شیخ جنید پدر بزرگ شاه اسماعیل بوده است که آقای

نیر نوری در باره آن در رساله خود از قول سر قوماس هربرت انگلیسی مینویسد: «در واقع شیخ جنید پدر بزرگ شاه اسمعیل بود که علامت شیر و خورشید را پذیرفت.»^۵

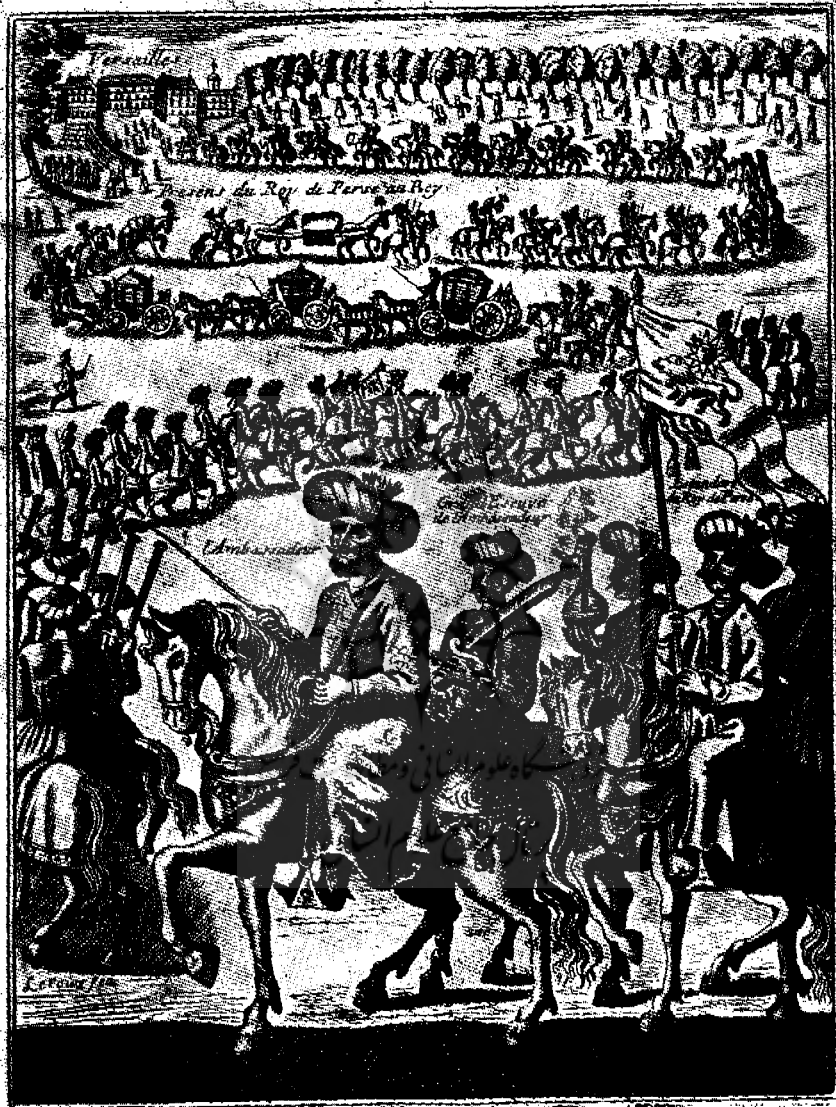

شکل ۶ - پرچم دوره صفویه به همراه هیأت سفارت محمد رضاییک
(از کتاب هربرت)

۵ - م ۱۰۴ کتاب تاریخچه بیرق ایران و شیرو خورشید .

(۷)

در تأیید این نظر میگوئیم در تصویری از حسین علی بیگ سفیر ایران که در سال ۱۰۱۰ هجری بدربارم رفته است نقش شیر را می‌بینیم که

شکل ۷ - منظره دیگری از حرکت هیأت نمایندگی ایران با پرچم شیروخورشید

(از کتاب مریت)

(۸)

خورشید از پشت آن طلوع کرده است ، (شکل ۸) و این تصویر میرساند که در سال ۱۰۱۰ هجری شیر و خورشید ایران در سیر تکاملی خود از حالت ابتدائی گذشته و بمرحله کاملتری رسیده بوده و بنا بر این نمیتوان پذیرفت که یکصد

شکل ۸ - حسین علی بیگ سفیر ایران
این تصویر برای یادبود ورود او بهم در ۱۶۰۱ در ایتالیا تهیه گردیده است .
(از کتاب حمید نیرنوری)

سال بعد باز سیر قهقرائی کرده و بصورت ابتدائی درآمده باشد بویژه که در سفرنامه‌های جهانگردان اروپائی مانند تاورنیه و شاردن هم در باره سکه‌های مسین ایرانی که نقش شیروخورشید را روی آنها ضرب میکرده‌اند میخوانیم: «سکه‌های مسی، دریک رویشان تصویرشیری است که خورشیدی پشت آن است و بر روی دیگر آن نام شهری که در آنجا سکه زده شده است.»^۶ و شاردن نیز که نخستین بار بسال ۱۰۸۲ و بار دوم در سال ۱۰۸۵ هجری بایران آمده مانده همین مطلب را چنین نوشته است:

«سکه مسین در یک طرف دارای هیرو کلیف ایرانیان میباشد که عبارت از شیری است که خورشیدی از پشت آن برمی آید و در روی دیگر، تاریخ و نام محل ضرب پول نقش شده است.»^۷

مرحله دوم

در باره این مرحله که به آغاز سلسله قاجار پایان می‌یابد، شانزده سکه و مهر بعنوان سند در دست است و مانند مرحله یکم، شیر در همه جا بحالت ایستاده نشان داده شده و صورت شیر در برخی از سکه‌ها بطرف راست و در بعضی بطرف چپ است و خورشید را در همه جا بگونه ای می بینیم که از پشت شیر برمی آید (شکل‌های ۹ تا ۲۴)

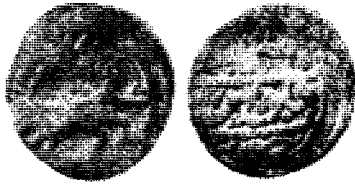

شکل ۱۰

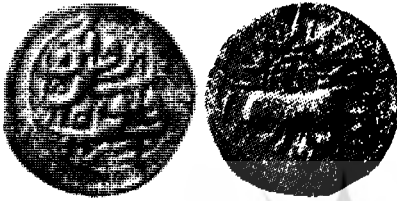
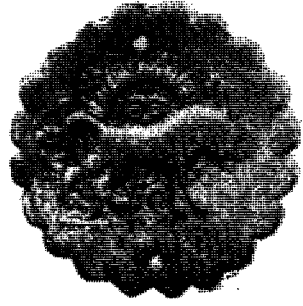
شکل ۹

تصویر ۹ - سکه ضرب تبریز بتاریخ ۱۰۴۱
 « ۱۰ - « قندهار « ۱۰۶۸

۶ - سفرنامه تاورنیه ترجمه فارسی. تاورنیه از سال ۱۰۳۷ هجری (۱۶۲۸ میلادی) تا ۱۰۷۸ هجری (۱۶۶۸ میلادی) شش بار بایران سفر کرده است.
 ۷ - سیاحتنامه شاردن جلد چهارم ص ۳۸۵ ترجمه فارسی

شکل ۱۲

شکل ۱۳

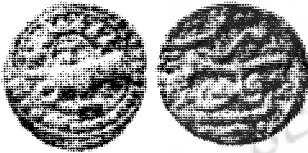

شکل ۱۱

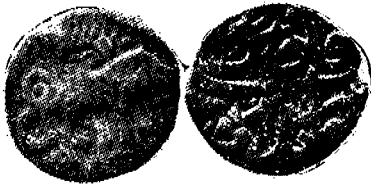
۱۱ - سکه ضرب اصفهان سال ۱۱۱۵ تصویر

۱۲ - « شمشاد » « ۱۱۱۷ »

۱۳ - « ایروان » « ۱۱۲۰ »

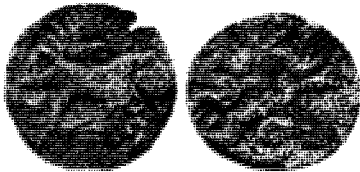
شکل ۱۵

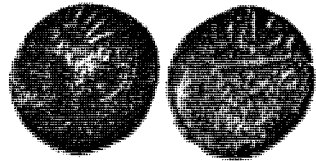
شکل ۱۶

شکل ۱۴

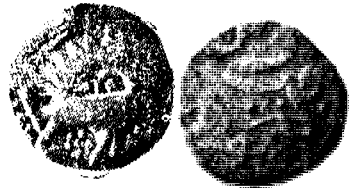
شکل ۱۸

شکل ۱۷

شکل ۲۰

شکل ۱۹

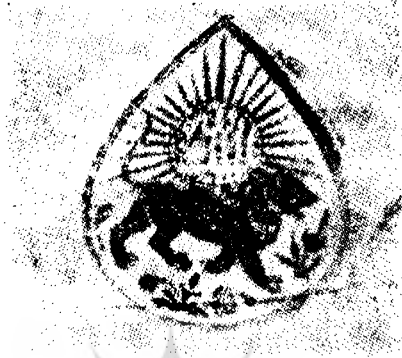
شکل ۲۲

شکل ۲۱

۱۱۲۷	سال	سکه ضرب اصفهان	۱۴ - تصویر
۱۱۳۶	"	تبریز	" - ۱۵ "
۱۱۳۸	"	مازندران	" - ۱۶ "
بدون تاریخ	"	ایران	" - ۱۷ "
"	"	دهاوند	" - ۱۸ "
"	"	قزوین	" - ۱۹ "
"	"	یزد	" - ۲۰ "
"	"	رعناش	" - ۲۱ "
تاریخ ...	"	؟..	" - ۲۲ "

از نادر شاه نقش مهری باقیست که شمیری ایستاده را نشان میدهد و خورشیدی با قرص تمام بر پشت اوست ولی اختلافی که این تصویر با سایر نقشها دارد این است که بجای چشم و ابروی خورشید، نوشته شده است «الملك الله» .
(تصویر ۲۳)

شکل ۲۳ - مهر نادر شاه

(از کتاب حمید نیر نوری)

از دوره زندیه نیز خوشبختانه مدرکی در باره شیرو خورشید موجود است و آن سنگ قبری است بتاریخ ۱۱۶۵ هجری که روی آن نقش شیرو خورشیدی حجاری گردیده است. (تصویر ۲۴)

شکل ۲۴ - نقش شیرو خورشید بر سنگ گوری بتاریخ ۱۱۶۵

(از کتاب سرهنگ دکتر بختور تاش)

مرحله سوم

در مرحله سوم که همزمان با دوران پادشاهی آقا محمدخان قاجار و فتحعلیشاه است در حالت شیر تغییر فاحشی می بینیم باین معنی که شیر از حالت ایستاده بحالت نشسته درآمده است و چهارسکه از این دو پادشاه در دست است که این تطور را بخوبی نشان میدهد .

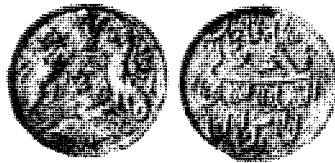
از این چهارسکه ، یکسکه مربوط به آقا محمدخان (تصویر ۲۵) و سه سکه دیگر از زمان فتحعلیشاه است. (تصویرهای ۲۶ و ۲۷ و ۲۸)
۱ - سکه آقا محمد خان

سکه شیر و خورشید داری که از زمان آقا محمد خان در دست است « ضرب دارالسلطنه تبریز - ۱۲۱۰ » می باشد (شکل ۲۵) و در وسط آن شیری بحالت نشسته و با خورشیدی طالع است .

شکل ۲۵ - سکه آقا محمدخان
بتاریخ ۱۲۱۰ هجری (رابینو)

از سه سکه شیردار فتحعلیشاه یکی بدون تاریخ است و بريك روی آن نوشته «السلطان بن سلطان فتحعلیشاه قاجار» و بر روی دیگر آن تصویر يك شير و يك اسب را می بینیم که روی دو پا بلند شده اند و دستهای خود را بر روی لوحه ای که در میان آن نیز نقش يك شير و خورشید نشسته تصویر شده است، نهاده اند و تاجی بالای آن لوحه، بین صورت دو حیوان قرار دارد. پای شير و اسب هم بر روی نواموج داری که روی آن نوشته شده «اسدالله الغالب»^۸ واقع است.

شکل ۲۶ - سکه فتحعلیشاه که در انگلستان تهیه

شده است . (رایینو)

سکه های دیگر فتحعلیشاه که نقش «شیر دارند» یکی «ضرب قبریزو بتاریخ ۱۲۳۵ و دیگری ضرب ارومی بتاریخ ۱۲۴۹ است . (شکل های ۲۷ و ۲۸)

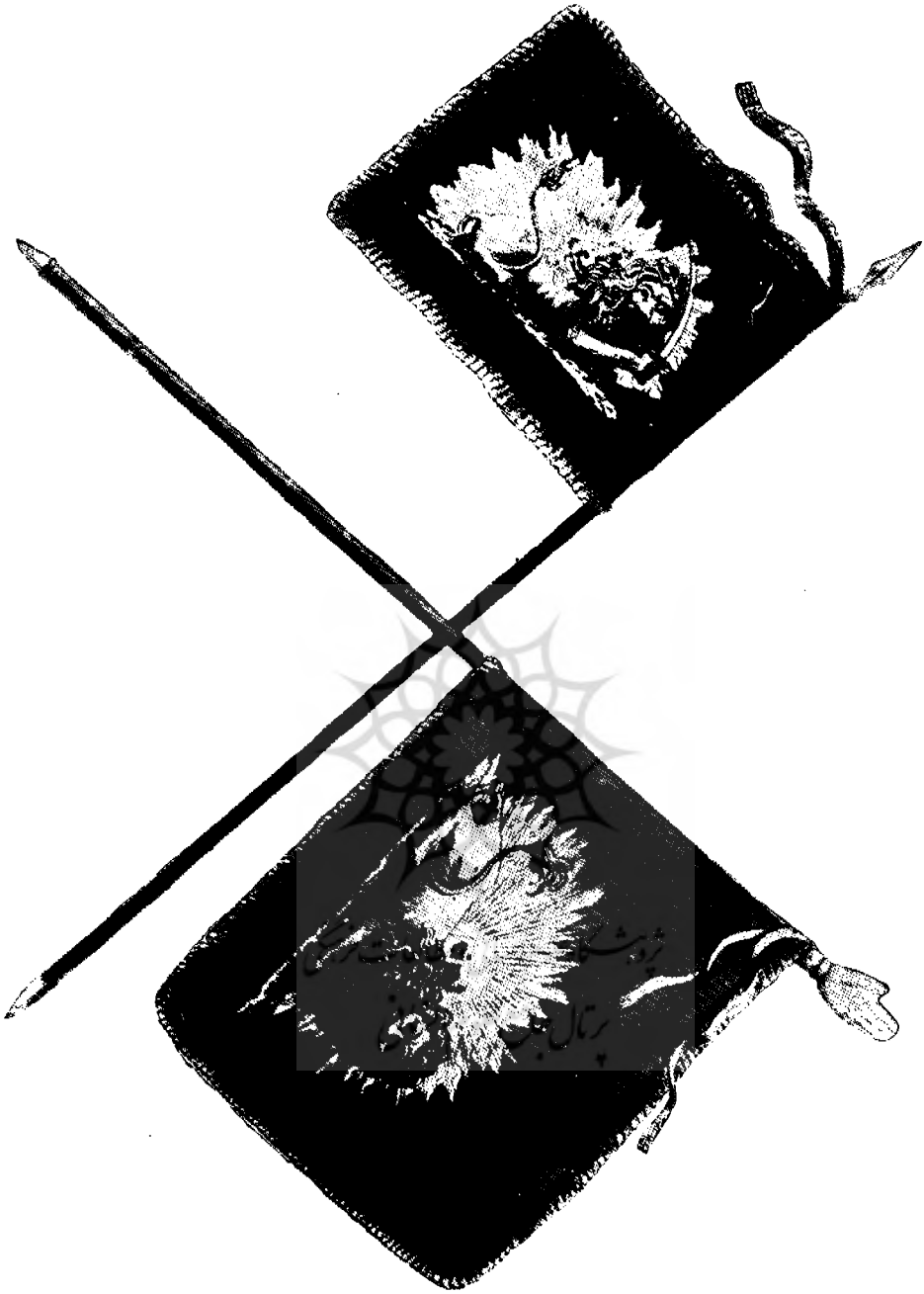

شکل ۲۸

شکل ۲۷

بطوریکه درین سکه ها دیده میشود شیر بحالت نشسته نقش شده است و از نوشته های جهانگردان اردیابانی هم که در این زمان بایران آمده اند معلوم میشود درین زمان نقش خورشید و شیر نشسته علامت رسمی ایران بوده است چنانکه گاسپار دورویل Gaspard Dorouville افسر فرانسوی که خود مدتی

۸- این سکه چنانکه آقای یحیی ذکا (شماره ۳۱ مردم و هنر) نوشته ، در انگلستان ضرب شده است. طرح این سکه شباهت بسیار به نقش رسمی انگلستان دارد ولی از اینکه چرا دولت انگلیس این طرح را مشابه نقش رسمی خود برای ایران برگزیده است آگاهی نداریم .

شکل ۲۹ - عکس دو پرچم نظامی در دوره فتح‌علیشاه
(از کتاب گاسپاردورویل)

(۱۶)

در ارتش ایران سمت عملی و فرماندهی سوار نظام را داشته است. تصویری از پرچم ایران را بدست داده (شکل ۲۹) و می نویسد: «در فقه‌های بزرگ و کوچک ایرانیان دارای نقش کشور است که شیر خفته ایست در برابر خورشید در حال طلوع...»^۹

مرحله چهارم

در چهارمین مرحله از سیر تکاملی شیر و خورشید که همزمان با ۱۴ سال پادشاهی محمدشاه است تغییر اساسی تری در نقش شیر و خورشید پدید می آید و آن این است که اولاً تصویر شیر باز بحالت ایستاده برمی گردد و همه جا شیر را با ششیری که بدست دارد می بینیم و خورشید نیز مانند دوره های پیش، از پشت شیر طلوع کرده است.

در توجیه این وضع کسروی در تاریخچه شیر و خورشید می نویسد: «پیدا است که در همان زمان محمدشاه، بیرونی از دولت های اروپائی چنین خواسته اند که نشانه ای برای دولت ایران پدید آورند که بر روی نامه های دولتی و سکه ها و در فنشها و در دیگر جاها بکار رود و در سایه برخورد با اروپا چنین چیزی نیاز دیده اند و بهتر دانسته اند که همان شیر و خورشید را با ذوالفقار یکی گردانند (شمشیر را بدست شیر دهند) و یک نشانه پدید آورند و اینکار را کرده اند.»^{۱۰} اما نگارنده معتقد است که قبول این رسم تقلید از اروپائی ها نبوده و منظور از «برخورد با اروپا» را هم نباید برخورد دو تمدن دانست بلکه این وضع بر اثر ناراحتی های روحی محمد شاه پدید آمده است که در جنگ با افغانها با وجود آنکه هرات را در محاصره داشت و فاتح می بود بر اثر فشار و تهدیدهای انگلیسها مجبور شد دست از هرات بردارد و به تهران باز گردد و بدین طریق غرور او شکسته شد. چنانکه قدیمترین نقش شیر و خورشید باین صورت که از زمان محمدشاه باقیست نقش روی مهریست مربوط به همین زمان یعنی بتاریخ ۱۲۵۵ که درست مقارن با بازگشت او از هرات میباشد و محمد شاه سخت متأثر و خشمناک بوده است. دو دستخط هم مبتنی بر احساسات

۹ - «مسافرت بایران در سالهای ۱۸۱۲ و ۱۳» جلد دوم ص ۱۱۷ - لویی دو بو
Louis Dubau نیز در کتاب خود ص ۴۶۲ می نویسد شیر ایران خفته است.

محمد شاه در شرح علت بازگشت از هرات در دست است که در یکی از آنها محمد شاه مردم را به خدمت سربازی و جانفشانی دعوت میکند و خدمت سربازی را بلندترین و برترین خدمتها می شمارد^{۱۱} و در دیگری میگوید: «مردم ایران چنان تصور نمایند که من از سفر و جنگ خسته شده یا نیتی که در پس گرفتن اسرا داشتم تغییر دادم، هرگز بخدا قسم. اسیرهای ما خاطر جمع باشند که تا جان دارم از این نیت برگشت نخواهم کرد و بفضل خدا همه اسرا را پس خواهم گرفت حالا برگشتیم که قشون را تازه کنیم و امور سرحد را مضبوط نمائیم...»^{۱۲}

خوب پیداست که در یک چنین وضع روحی بوده است که محمد شاه دستور داده شیر خفته را برپا دارند و شمشیری نیز بدست او دهند و این تصویر را نیز از همین زمان بر مهر خود نقش کرده است. (تصویر ۳۰)

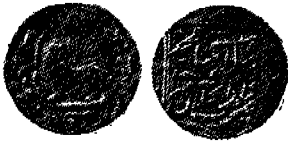
شکل ۳۰ - مهر محمد شاه به تاریخ ۱۲۵۵ هجری
از این دوره پنج نوع سکه و دو مهر موجود است که قدیمترین آنها مهریست که از آن سخن گفته شد. (تصویر ۳۰) سکه های دیگر و مهر دوم اینها هستند. (شکل های ۳۱ تا ۳۶)

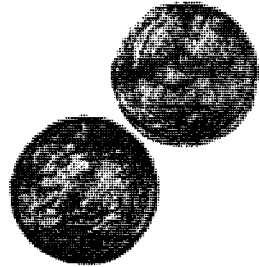
شکل ۳۱ - ضرب سال ۱۲۵۸

شکل ۳۲ - ضرب سال ۱۲۶۰

۱۱- رک به ص ۹۰-۹۱ ج ۲ ناسخ التواریخ قاجاریه چاپ نکارنده این مقاله
۱۲ - ناسخ التواریخ قاجاریه ج ۲ ص ۹۲ چاپ نکارنده

شکل ۳۴ - ضرب سال ۱۲۶۱

شکل ۳۳ - ضرب سال ۱۲۶۰

شکل ۳۶ - مهر بتاریخ ۱۲۶۴

شکل ۳۵ - سکه بتاریخ ۱۲۶۳

سکه دیگری نیز در دست است (تصویر ۳۷) که از پاره‌ای جهات باید آنرا مربوط بزمان محمد شاه دانست^{۱۳} ولی چون شیر روی آن شمشیر

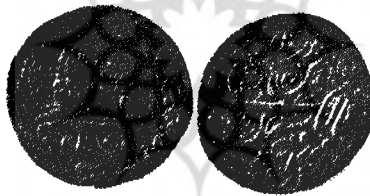
شکل ۳۷

۱۳ - بطوریکه دیده میشود گرداگرد نقش شیر و خورشید در این سکه حاشیه‌ای از برگ زیتون نقش شده است و بررسی سکه‌های ایرانی بعد از اسلام نشان میدهد که تصویر برگ زیتون برای نخستین بار در دوره محمد شاه روی سکه‌ها نقش گردیده است.

بدست ندارد، ممکن است متعلق بزمان فتحعلیشاه باشد و رابینو نیز تاریخ آنرا ۱۲۰۲^{۱۴} خوانده است و چنانچه این تاریخ درست باشد این ابهام پیش می آید که این سکه بر خلاف سکه های دوره فتحعلیشاه بحالت ایستاده است مگر چنین توجیه کنیم که این سکه وضعی خاص بین دو دوره فتحعلیشاه و محمدشاه می باشد و در این صورت آنرا خود مرحله ای از تکامل شیروخورشید باید دانست

مرحله پنجم

بعد از محمد شاه چون ناصرالدین میرزا پسرش بیادشاهی رسید بدایلی که نمیدانیم چه بوده است، وضع نقش شیروخورشید را بزمان فتحعلیشاه برگردانید و بر روی سکه های خود باز تصویر شیرنشسته را نقش کرد. قدیمترین سکه ای از ناصرالدین شاه که نقش شیروخورشید دارد بتاریخ ۱۲۷۱ هجری قمری است که بریک روی آن نوشته شده «فلوس رایج ممالک ایران» و روی دیگرش شیری نشسته باخورشیدظالع ضرب شده است. (تصویر ۳۸)

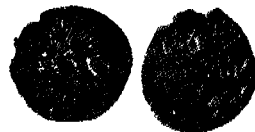

شکل ۳۸

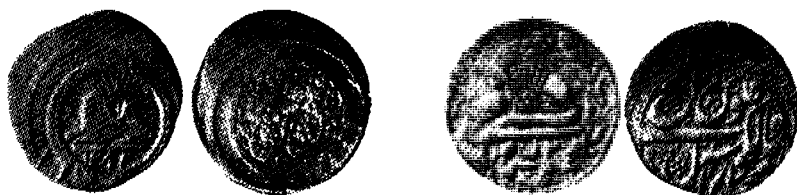
و از این نوع سکه، چهار سکه دیگر نیز در دست است که عکس و مشخصات آنها در زیر دیده میشود. (شکل های ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲)

شکل ۴۰

شکل ۳۹

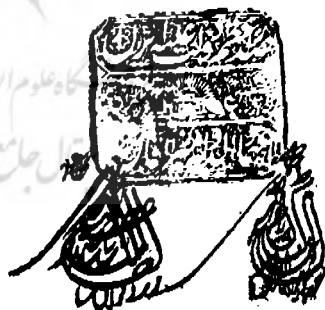

شکل ۴۲

شکل ۴۱

در این سکه‌ها هم، چنانکه در بالا گفته شد شیر به حالت نشسته نقش شده است. علاوه بر سکه‌های مزبور، چهار مهر نیز مربوط باین سالها موجود است که روی آنها تصویر شیر نشسته با خورشید را نقش کرده‌اند و این چهار مهر عبارتند از:

دو مهر از میرزا آقاخان اعتمادالدوله نوری صدراعظم^{۱۵} تصویر (۴۳)، یک مهر متعلق بدیوانخانه دولتی بتاریخ ۱۲۶۷ (تصویر ۴۴)، که پای سند است و اصل آن متعلق بنکارنده میباشد. و مهر سوم از فرخ‌خان امین‌الملک است و از روی نامه‌ای موجود در وزارت امور خارجه فرانسه عکس برداری شده است.^{۱۶} (تصویر ۴۵)

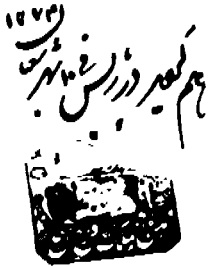
شکل ۴۳ - دو نوع مهر میرزا آقاخان اعتمادالدوله صدراعظم نوری

۱۵ - کلیشه از کتاب سیاستگران دوره قاجار ج ۱ تألیف شادروان خان‌ملک ساسانی

۱۶ - برگ ۴۸ جلد ۲۹ اسناد و مکاتبات سیاسی ایران

شکل ۴۴ - مهر دیوانخانه عدلیه
مرحله ششم

شکل ۴۵ - مهر فرخ‌خان
امین‌الملک غفاری

بررسی معمول نقش شیروخورشید نشان میدهد که در حدود سال ۱۲۸۱ قمری باز تحولی در تصویر شیروخورشید روی داده است زیرا برای نخستین بار در دوره ناصرالدین شاه سکه‌ای بتاریخ ۱۲۸۱ می‌بینیم که دوباره شیر را بحالت ایستاده نقش کرده‌اند و از این پس همیشه نقش شیر را بر روی سکه‌ها بحالت ایستاده و یا شمیری بدست می‌یابیم اما در نقش روی مهرها این وضع ثابت نمانده است و تصویر شیر را بدو صورت نشسته و ایستاده، هر دو، نقش می‌نموده‌اند. و این وضع بیشتر در مهرهای وزارت امور خارجه و سفارتخانه‌های ایران مشهود است و شادروان سیداحمد کسروی در توجیه آن می‌نویسد:

«چیزیکه هست گویا برخی دولتیان می‌ترسیده‌اند که از سرپا ایستادن شیروشمشیر بدست گرفتن آن کمان جنگجویی بدولت ایران رود، و آنرا باحال ناتوانی دولت ساز کار نمی‌دیده‌اند. از اینرو با سیاست راه رفته بروی نامه‌های وزارت خارجه و همچنان بروی برخی سکه‌ها شیر را خوابیده و بی‌شمشیری نگاشته‌اند چنانکه همین رفتار در وزارت خارجه تا پیش از زمان رضا شاه پهلوی نگه داشته شده بود و شیرها بروی نامه‌های آن وزارت خوابیده

و بی‌شمیر نگاشته می‌شد. ۱۷

بر سخنان شادروان کسروی لازم است بیفزائیم که وضع نقش شیروخورشید بر روی مهرها در این دوره از این بی‌ثباتی هم گذشته و کارش بابتدال کشیده بود چنانکه از این پس گذاشتن نقش شیروخورشید بر روی مهر میان مردم عادی هم سرایت کرد و اشخاص عادی هم تصویر شیر و خورشید را بر روی مهرهای شخصی خود نقش میکردند از این نوع اکنون مهری که بنام اسماعیل بتاریخ ۱۳۰۰ قمری کنده شده و نقش شیروخورشید ایستاده‌ای دارد در تصرف نگارنده است. (تصویر ۴۶)

شکل ۴۶

و نیز قبض رسیدی بنام فرهادخان برده دوزموجود است (شکل ۴۷) که بتاریخ

سید علی محمد خان قهرالملک از بابیت اوست و چهارم برده است

که داده زنده است باین جانب فرادفن برده و زنده است

شوشگاه علامه دوزم موجود است بکم تقدیر فی الموضع ۱۳۲۵

کمال جامع علوم انسانی

کمالی ده خان باین جانب فرادفن برده زنده است

رجب ۱۳۲۵ هجری میباشد و بدو جب آن یکبار چهل تومان و بار دیگر ده تومان بابت اجرت و مخارج پرده دوزی دریافت داشته و دریای آن مهر خود را که سجع «عیده فرهاد» ۱۸۹۶ء دارد زده و تصویر شیر و خورشید نشسته‌ای بالای نام او نقش گردیده است.

بنابر آنچه گفته شد در سیر تکاملی ترکیب نقش خورشید و شیر شش مرحله متمایز، تشخیص داده میشود و بانمونه‌هایی که از سکه‌ها بدست داده شد از این مبحث برای سکه‌شناسی نیز میتوان استفاده نمود.

پایان

